

MÁTÉ-TÓTH ANDRÁS

Az ikonfestő

Hetek óta úton volt. El kellett hagynia városát, műhelyét, mindent. Mintha egész addigi életét hagyta volna maga mögött. Örökre.

Tévedett. Ahogy a napok teltek, s a távolság egyre nőtt közte és csak épp az imént kezdődött múltja között, úgy elevenedett meg emlékezetében mindinkább minden. Mintha most, hogy elvándorlásra adta a fejét, most lenne egyre mélyebben és erősebben ott, ahonnan eltávozott, aminek egyszer s mindenkorra hátat akart fordítani. Képei kísérték, izgatták, szinte teljesen lefoglalták. Különösen a legutóbbi, amit befejezett, mielőtt rászánta magát az indulásra. A Pantokrátor, amit nem megrendelésre készített. Elsősorban ez a kép, amely olyan hibátlanul mintázta azt a belsőt, amelyet behuny szemével tisztán látott, ez kísérte útján egyre élesebb körvonalakkal, egyre zaklatóbb erővel. Nem a hiányát érezte, hanem lefoglalta, nyugtalanította. A kép előtti utolsó meghajlaskor érzett boldogságot és reményt egyre inkább fölváltotta benne valami szorongató bizonytalanság. Eleinte azt hitte, csak az elválás miatt van. Gondolta, majd lassan emlékeiből is eltávolodik ez a kép, ahogyan ő is egyre távolabbra kerül otthonától. De nem, mert a kép maradt, nem halványult, sőt mind fényesebb és ragyogóbb lett lelki szemei előtt. Ám az a meghajlás nem tudott már elég mély lenni, s a bemutatott művészi áldozat már nem volt képes oda emelkedni a mindenható lábának zsámolyához.

Lépteit meggyorsította. Nem érzett fáradtságot, pedig végig a hegyek gerincén haladt. Balról a tenger, jobbról a tekintélyes bércek. Egyik kőről a másikra szinte ugrott, nem is lépdelt. Hajából, szakállából patakzott az izzadság. Tüdeje zilált, karjaival hadonászva hajtotta félre a bozótok ágait. Lábát felsebezték a tüskés ágak. Mindezzel nem törődött, nem is érzékelte a fájdalmat. Csak hajszolta magát, előre. Csak el-el, már nem is az egykori várostól, műhelytől, attól az utolsó Krisztusképtől, hanem ettől a mindinkább szorongató érzéstől, a bizonytalansággal keveredett büntudattól.

Pedig csak egyszer hallotta azt a prédikáló bogumilt, aki a katedrális előtt tüzes tekintettel és elsöprő lendülettel beszélt. Még is beleférközött, mintegy sebet ejtett benne az éles és ellenállhatatlan beszéd. Pedig a prédikátor be sem fejezhette mondandóját, mert markos diakónusok szaladtak ki a templomból és egyáltalán nem kímélték a már nem olyan fiatal testet. Derékszíjukat levéve ütötték, eretnek fattyúnak, ördögtől megszállottnak mondták és úgy kergették messzire. Az viszont csak egyre hajtogatta mondandóját: istenkáromló képimádók pokolra juttok, pokolra juttok.

Azóta ezzel a mondattal birkózott. Most kezdte csak megérteni, ezért kellett meghoznia a döntést, hogy szakít az eddigiekkel. Még egy utolsó képet elkészít, de aztán vége. Nem akart a pokolra jutni, annyit nem ér a megbecsültség, hogy mindenüvé tőle rendelték a képeket, hogy már tanulókat is foglalkoztathatott. Ez mind nem érdekelte. Mélyen hívő ember volt. Minden egyes ikonját és freskóját áhítattal, Isten irgalmához folyamodva festette. Tudta, mindenki másnál jobban tudta, milyen nagy a büszkeség kísértése, ezért nem mulasztott el egyetlen imádságot sem. Krisztushoz, az Istenszülőhöz és minden egyes megfestett szenthez mindennap könyörgött. S ha észrevette magán, hogy a templomban azt figyeli, vajon mit gondolnak képeiről az ott imádkozó hívők, akkor megszigorította böjtjét, sőt egyszer nagypénteken, addig ütötte övével hátát, amíg a barna szíjon meg nem látta piros vérért.

Soha nem érezte méltónak magát arra, hogy szerzetesnek álljon. Ha látta a kanyargós utcákon a kolostor felé sietőket, mindig nagy tisztelet ébredt benne a szent hivatás és a szigorú életforma miatt. Neki azonban kellett a szabadság, hogy akkor alkosson, amikor érzi azt a bizsergető belső sürgetést. Mindegy, hogy este vagy éjjel, vagy kora reggel. S hogy ezen felül ne kelljen neki semmilyen más munkát végeznie. De ha már nem méltó a szerzetességre, az önmagával szembeni szigort és az imádságok odaadottságát tekintve igyekezett többet is végezni, mint a kolostorban lakók, akiket kiválónak, nálánál sokkal különbnek tartott.

Minden hiábavaló lett volna, hiába imádság, böjt és alkotás? Mindez csak öncsalás, az ördög csábítása? Nagy hazugság, amiben eddig élt – ó én nyomorult bűnös – verte a mellét, s közben folyvást kapaszkodott a gyér növényekkel kopottasan beszótt sziklás meredeken.

Így őrlődött az úton, hol hevesebben, hol nyugodtabban számba véve az ikonok iránti vallásos tisztelet ellen és mellett szóló érveket. Számára mindez húsba, életbe vágó kérdés volt, amelynek kimenetétől mindent függővé tett. Ha minden, amit eddig hitt és végzett, istenellenes lázadás, herezis, az megbocsájthatatlan bűn és károkozatot érdemel. Ha viszont lehetséges, vagyis nem tiltott emberi tehetséggel ábrázolni Krisztust és a szenteket, akkor újra kikeverheti festékeit és bemutathatja művészetének vallási áldozatát. Ez utóbbiban már alig bízott. Sokkal inkább abban erősödött meg, hogy hátralevő életében vezekelve, remeteként kell élnie, s a képeket, melyek kéretlenül is megszületnek lelkében, össze kell törnie és a vezeklés tűzébe vetnie.

Mert hogyan is vetemedhetett arra is, hogy a kifürkészhetetlen titkot, a mennyei birodalom felhőiben rejtőző istenséget megfesse. Láthatóvá tenni a láthatatlant – csak a sátáni gőg indíthatta erre. Hiszen a Biblia is egyértelműen tiltja: faragott képet ne készíts, ne imádj. Emberi alkotás előtt meghajolni, benne tiszteletre méltót látni, micsoda vakság, a szemek bűnös kéjelgése! Isten a lélekben van, maga is szellem, s mindaz, ami anyag és test, csak eltávolít tőle. A szépség, amit az ember kezével alkot, elvakít, s nem engedi a léleknek, hogy Isten szépségében gyönyörködjék.

Az alkotás szépsége lázadás, a szépség hazug lázadása az egyetlen szép igazsága ellen.

Még hogy Krisztus arc, még hogy a Teotokosz öléből az emberre tekintő gyermek Jézus? Emberi arcot adni az Istennek, s annak, akit a mennyekben lakozó magához vett, istenszülő szűz anyjának? A templomok ikonjai előtt hajlongó hívek megtévesztése ez, hiszen azt a látszatot kelti, mintha a képekben megtalálhatnák azt, akit földi vándorlásuk egész idején keresni és vágni kell. S akit csak akkor lelhetnek meg lelkükben, ha mindent megvetnek, ami anyagi. Nem csak a rútat és az undorítót, hanem a lenyűgözőt és a kívánatos is. A sátán legnagyobb csalása, melynek hirdetésére az egész tévelygő egyházat is felhasználja, hogy Isten megtestesült volna, magára öltötte volna a kívánás húsát, a bűn televényét. Nem tette, nem is tette! Lényege a lélek, ami nem anyag, élete a tiszta távolság, a bűntelen éter. Egy időre ugyan azt a látszatot keltette, mintha egyesült volna önmaga szöges ellentétével, de csak azért, hogy bizonyítsa, az ember gyilkosa a szentnek, s csak a látszat-testből eltávozott lélekbe merülve reménykedhet abban, hogy elkerülheti az örök halált és a poklok meg nem szűnő rettenetes kínjait. Távozzanak a képek, a szavak, a szentségnek hazudott keveredés! Legyenek felbolygatva a szentek sírjai, égjenek pusztító tűzben a csontok, s a velük temetett tárgyak. Legyen végre megtisztítva a világ a fétisektől, a mágikus erőkkkel csábító ereklyéktől, hogy az emberiség rátalálhasson az Isten anyagtalan, megrajzolhatatlan valóságára, és végre hátat fordíthasson a pokolba húzó bálványoknak.

Egész szívével vágyott erre a tisztaságra. Úgy érezte, végtelen hálával tartozik a Megváltónak, hogy megvilágosította, dacára a sok istenkáromlásnak, melyet ikonjával elkövetett. Azt kívánta, bárcsak kiegyetné szemét a forrón tűző nap, hogy soha ne lásson többé képeket. És Isten lelkének tüze bárcsak elpusztítaná képzeletét, a benne élő összes képet, hogy még vágni se vágyhasson arra, hogy bármelyiket is megformázza – újra beleesve az idolátria szörnyű bűnébe.

Már hetek óta úton volt, de most kezdte csak igazán érezni, mennyire kifáradt. Szinte mindene fáj. Egész testét sebek borították, mert a bozótokon át kellett küzdenie magát. Lábán újra és újra felszakadó és elgennyesedett sérülések. Hajában, szakállában ágdarabkák és bogarak. Maga sem tudta, hány napja ette azt, amit az erdők kínáltak. Emberrel nem találkozott, vadászni vagy halászni nem volt türelme hajszolettségében. Súlyából sokat veszített, izmai ernyedtek, s hogy merrefelé is tart igazán, arra maga sem tudott válaszolni magának.

Gondterhelten, önmagával vívódva, s annak mély fájdalmát cipelve, amire eddig jutott, egy nagyobb sziklatömb mögötti csobogásra figyelt fel. Szomjas volt, szája széle szinte cserepesre száradt, olyan régen érintette nedvesség. A hang felé lépdelt, s a szikla mögött fakadó forrást talált, amely kis patakot táplált. Szinte odarogyott az éltető forráshoz. Tenyerével merte a vizet, egyszerre akart belőle inni és arcát, nyakát megfrissíteni. Majd letérdelt, fejét a vízbe nyomta, haját borzolta benne. Ahogy felemelkedett, a víz a nyakára, mellére, hátára folyt. Nagyon hideg volt, mégis

élvezte, hiszen napok óta nem volt része benne. Levetette minden ruháját, az elnyítt, megviselt köpenyt. Belenyomta a patakba, paskolta a porral, sárral teli rongyait. Aztán mindent egy közeli bokorra terített száradni, majd a szikla simább oldalának dőlt és csak nézett fölfelé a tiszta kék égre, melyen egy felhő sem volt éppen.

Csak nézett fölfelé, és semmire sem gondolt. A lelke volt fáradt. Mélyen meggyötörte a felismerés, hogy mindaz, amit eddigi életében alázatos igyekezettel és szent áhítattal végzett, hamisság és blaszfémia. Rászedte a sátán, és ő nem vette észre. Ennek tudata annyira ránehezedett lelkére, hogy még arra sem volt képes, hogy szomorú legyen, hogy mély bűnbánatra induljon. Csak feküdt a hátán és nézte az eget, amely tiszta kékségével magasodott a fák fölé, mint egy hatalmas lepel, amely szelíden borítja be az egész világot. Testét melegítette a nap. Az erdő bogarainak és madarainak mozgása, bongása, éneke olyan lágyan simogatta, mint az anyaöl. Csak feküdni akart, pihenni, aludni vagy csak egyszerűen lepihenni a hegy édes ölén, a menny sátra alatt. Nem érzékelte az időt, sem azt az izgatottságot, amely néha feltört benne, hogy merre kell majd mennie. Még az éhségérzete is elcsitult, pedig már második napja csak néhány bogyót vett magához, ami a ritkás bozótokon termett. Amint így pihent a teste és üresen nyugodott a lelke, valahogy halvány, de átfogó érzés kezdett feltörni benne. Nem lehetett sem nyugalomnak, sem harmóniának nevezni, és nem is valamilyen céltudat érzelmi előjelének. Inkább valamiféle látogatás előérzetének, amelynek nem tulajdonított jelentőséget, de ott a sziklán hanyatt fekve és az eget szemlélve érzékelte, hogy valami mintha elmozdult volna a még friss felismerésbe történt belenyugvása holtpontjáról.

Szemével lassan körbe tekintett. Végig pásztázott a fák lombkoronáján, a szemben magasodó kopasz hegy meredekén. Minden érzékszerve egyre erőteljesebben érezte az erdő moráját, a növényzet enyhe és összetett illatát, a nap melegét. Egyre inkább teltettnek érezte magát. Fáradtsága már elmúlt, s a lelke sem kongott már olyan elhagyottan és üresen. Lassan fölült, újra körülnézett, és mint egy maga elé motyogva egy szó buggyant ki ajkai között: szép. Szépnek látta a szélben táncoló faleveleket, a kopasz meredek délceg tekintélyét, az egybemosódó színes hangokat. Tudta, hogy mi a szép, hiszen ez a belső érzéke irányította ikonjai megfestésekor. Nem hibázta el soha a festékek árnyalatait, amiket a gondosan gyűjtött növényekből és őrleményekből kevert ki. És főképpen egész bizonyos volt alakjai arcának szépségében, az arányokban és abban a tekintetben, melyeken át megvillant, sőt sugárzott a szentség tisztasága és igazsága. Ám ez a szépség, amely itt a forrás melletti sziklán mezítelenül ülve kerítette hatalmába, valami egészen más volt. Nem a maga alkotta kép részleteinek és összhatásának szépsége, hanem a természeté. Az Isten alkotta és áldotta gyönyörű természeté.

Amikor még odahaza az állvány előtt állt, majd mélyen meghajolt, ikonjai szépségével szemben állt. De itt a hegyoldali erdőben, a végtelen kék ég fátyola alatt ő maga is része ennek a természetnek, melyet a legtökéletesebb mester alkotott,

melynél nincs és nem is lehet szebb, harmonikusabb és igazabb. Ebbe a természetbe illeszkedve, ebbe fonva, ide festve érezte magát. Az imént még azonosulatlanul kelő benyomás mostanra egész valóját feltöltő élménnyé vált. A teremtett világ a Mindenható legtökéletesebbre festett ikonja. Amit az ő teremtő keze alkotott, az a tökéletes istentisztelet tárgya. Ezt illeti a meghajlás, ebből fakad a legmélyebb áhítat. Erre nézve, ezt szemlélve juthatunk az alkotóhoz. Ez nem áll az ember és istene közé, mint az emberi kéz alkotásai. A teremtő már megalkotta a szentséget, amely egybevonja az embert istenével. Nincs ennél közvetlenebb látás, és ha Istent imádni a legfőbb parancsolat, akkor az általa alkotott természet imádásánál nem lehet helyesebb cselekedet.

Lekászálódott a szikláról, ahol már órák óta tartózkodott és háromszoros mély meghajlással adott tiszteletet a legközelebbi cserjének. Tovább lépett és egy vézna fa előtt hajolt meg háromszor. Aztán meghajolt a szikla előtt, majd a forrás felé fordulva ugyanígy. Jobb kezével szorgosan vetette magára a keresztet és ajkairól egyre erőteljesebben pergett ki az imádság: Uram irgalmazz, Krisztus kegyelmezz, Uram irgalmazz. Nem gondolt semmire, csak átadta magát a lelkében kelt bizonyosság lendületének. Szaladt erre, szaladt arra, ami felé csak nézett, mélyre hajolt előtte. Mint egy hatalmas katedrálisban, a falakon és állványokon, a szentély előtt magasodó ikonosztázon levő képek előtt a hívek, úgy végezte imádságait, itt a természet legszentebb templomában.

Nem érzékelte, mennyi idő telt azóta, hogy leszállt a szikláról. Észre sem vette, hogy az égre egyre több felhő kúszott, és apró cseppekben szemerkélni kezdett az eső. Csak amikor már nagyobb csöppekben hullott mezítelen hátára, s kezdte hűteni az áhítattól áttüzesedett imádkozót, akkor nézett fel ismét az égre. Hirtelen nem is tudta, merre találja ruháját. Mire meglelte, az eső már erősen vert, szakadt. Összekapkodott ruháit hasához szorítva, görnyedten futásnak eredt. Oldalazva, rutinnal ugrálva át a kidőlt fákon és kerülgetve a köveket. Nem kellett sokáig menekülnie a zivatar elől, mert egy barlangra talált, ahova be is szaladt. Gyorsan körülnézett, hogy nem valamely állat nyughelyére tévedett-e, és hogy kígyófészkekbe nem lép-e véletlenül. Majd ruháját még mindig hasához szorítva megfordult, és csak nézte a lezúduló esőt, a hirtelen mindenfelé szaladó patakocskákat, ahogyan ömlöttek lefelé a hegyről, hátukon kisebb ágakat, leveleket, fészkeket hordva. Dörgött az ég, az egész természet átváltott a napon sütkérező lustálkodásból a zápor keltette felbolydulásba. Ő pedig a barlang szájában állva, védve a lezúduló víztömegtől, megborzongott. Elkezdte magára öltetni valamelyest szárazon megőrzött ruhadarabjait. Bent is körülnézett még jobban. A barlang magas és tágas volt. Amennyire szeme megszokta a félhomályt, ki tudta venni, hogy 20-25 lépés mélységű és 8-10 lépés szélességű barlang bejáratban áll, amely erőteljesen leszűkülve folytatódik a hegy belseje felé, elnyelve a fényt. Jól esett itt leülnie. Újra fáradtnak érezte magát, de nem az izmait, hanem egész valóját. Valami történt vele, valami megváltozott, amit még nem tudott rendbe rakni magában. Csak ült, nézett maga elé a barlang fekete

földjére, és nézte a denevéreket a barlang plafonján. Kikémlelt, az eső még töretlen zuhogott. Ahogy ott ült, mély levegőt vett, aztán még egyet, majd csak lassan, nagyon lassan fújta ki ezt a másodikat, hosszan, ajkai között éppen csak kicsit engedve mindig, amíg tüdeje teljesen ki nem ürült. Így tett mindig, amikor festés közben gondolatai elkalandoztak és vissza akarta terelni őket, hogy tovább összpontosítson a készülő alkotásra. Megrázkódott, mintha fázott volna. Fölállt és úgy döntött, hogy itt tölti az éjszakát. A barlang bejáratánál talált száraz leveleket és gallyakat, bentebb köveket. Tűzhelyet készített, majd sodorgatni kezdte az egyik szárazabb gallyat a másikba fúrva, hogy tüzet szítson vele. Értett hozzá, s lassan a gallyra helyezett száraz levelek füstölni kezdtek. Óvatosan fújdogálta őket és pár pillanat múlva apró lángocska jelent meg. A cseperedő lángnyelvek fölé újabb leveleket tartott, melyek hamar maguk is lángra lobbantak. Aztán egy-két vékonyka tülevelet. A tűz kisvártatva békésen lángolt a kövek között, és még jobban megvilágította a barlang tágas, hosszúkás terét és sima falait.

Kívülről motoszkalást hallott, amely elütött a ritkuló eső zajától. Csak valamilyen állat lehetett. Kezébe vett egy nagyobb szikladarabot és óvatosan a barlang bejáratának széléhez húzódott. Egy hegyi kecske nézett be ebben a pillanatban a barlangba. Szemük egymásba fúródott. Már lendült is a keze és a kecske betört koponyával ott feküdt a barlang szája előtt. Csak be kellett húznia. Az étel elkészítése nem esett neheze. Hetek óta inkább növényeket és gyümölcsöket evett, most pedig örült a friss kecske húsnak, amiből jóízűen falatozott. Idő közben az eső is elállt, párába vonódott az egész hegyoldal, s a lemenő nap sugarai éppen csak áthatoltak a sűrű párafüggönyön. Kilépett a barlang elé és körülnézett, hátha meglát valamit. Aki városban élt sokáig, még az erdő magányában is úgy áll meg egy küszöbön, mintha házából idegenbe lépne ki. Holott itt, ezen a hegyen senki emberfia nem járt még és rajta kívül most sem tartózkodott senki.

Az elmúlt napok és főként a mai nap vívódásaira gondolt. Már nem érzett olyan maró lelkipurdalást, csak annak tudatát, hogy megfordult a gondolkodása. Az alkotóból alkotás lett. Mélyen érzett alázattal fogta fel és fogadta el, hogy az Istennek kijáró imádat és tisztelet csak saját alkotásait illeti. Minden emberi alkotás elhomályosítja az Isten képét, az isteni képet. Miközben ezen morfondírozott, lába elé nézett, ahol egy tenyérnyi méretű mélyesedésben megállt az esővíz, s benne visszatükröződött az alkonyuló égbolt.

Leguggolt és a kis tócsa tükrében meglátta homlokát és szemeit. A tükör éppen csak akkora volt, hogy arca egy részét láthassa benne. Meglepődött, hogy milyen mélyen ülnek szemei. Újhegyével finoman megérintette a vizet, éppen csak egy egészen kicsit. Apró hullámok keltek és az arc kivehetetlenné vált. Majd egy pillanat múlva újra rendeződött. Ujját újra és újra a vízre helyezte, fölemelte és érezte, hogyan jelenik meg a tükörben arca felső része, tágra nyílt szemei, sűrű szemöldöke és homlokából egy vékony csík, amennyi a kis tócsában elért. Az egyik pillanatban, amikor a már ismert részlet helyreállítását várta, nem saját szemei néztek vissza a

vízből. Hátrahőkölt. Belecsapott a tócsába, hogy elzavarja a kísértést, és fölállt. Ám kíváncsisága újra leguggoltatta, és lassan tolva előre fejét újra belenézett a vízbe. Ismét szerette volna elhessegetni a látványt, nem is kezével rácsapva a tócsára, hanem inkább lábával széttaposva, de erőt vett magán. Minden önfegyelmét összegyűjtve tovább nézte a visszatükröződő szempárt. Csak nézte, s nem hitt a szemének, pedig hinnie kellett, mert a visszanéző szempárt legjobban ismerte, sok százszor festette, s azon az estén még egyszer utoljára is ezt alkotta, a Pantokrátor tekintetét. Ezt a krisztusi szempárt látta a vízen, ez nézett rá, mélyreható, erőteljes határozottsággal, lelkébe hatolva. Ő pedig csak guggolt a látvány előtt és moccanni sem tudott. A szempár rabul ejtette. Nem a saját utolsó ikonjára emlékeztette, hanem pontosan arra a belső látványra, amit magába nézve, csukott szemmel tudott felidézni, s aminek minél pontosabb megmintázására egész életében törekedett. S lám, most, belső viharai csitulván, íme, onnan néznek rá ezek a szemek, ami Isten alkotása: a hegy, az erdő, a zivatar, az esővíz és ez a kis tükör. Ha hozzányúl ujjával, elveszíti, ha csak szemléli, újra megtalálja. Nem káprázat, nem sátáni csalafintaság. A lelkében szétáradó bizonyosság ezúttal nem tévedhet. Most érkezett meg. Ide indult, ide igyekezett, ide hajtotta a kétségbeesés és bűntudat. Itt kellett meglátnia és megértenie: az ember arca Krisztus arc.

Fölállt, majd meghajolt, mélyre, egyre mélyebbre. Arcát a tócsába fúrta.

Herceg Novi, 2013. július